

SZEGEDI

K Ö N Y V T Á R I

MŰHELY

A tartalomból

HORVÁTH DEZSŐ: *A megszánt tanyai iskolák*

FRICSAY FERENC *Szegedről*

MAY ISTVÁN: *Az Etelka bárom kiadása*

RUSZOLY JÓZSEF: *A szegedi Ady-pörhöz*

A Szeged története első kötetéről

Három vélemény egy könyvről:

Horváth Dezső: A tizedik ember

Adalékok - Könyvszemle

85/4

1985. december, 24. évfolyam, 4. szám

Szerkesztőbizottság

Gyuris György, Ilia Mihály, Lippai Jánosné, Radnóti Tamás, Ruszoly József,
Takács Máté

Felelős szerkesztő

PÉTER LÁSZLÓ

TARTALOM

- 125 HORVÁTH DEZSŐ: *A régi Szeged megszűnt tanyai iskolái*
135 ÖRDÖGH PIROSKA: *Komócsin Mihály. 1895—1978.*

Adalék

- 140 MAY ISTVÁN: *Az Etelka három kiadása*
144 APRÓ FERENC: *Kováts István életéhez és családfájához*
149 RUSZOLY JÓZSEF: *Még egyszer Ady Endre „szegedi pöréről”*
153 PÉTER LÁSZLÓ: *Bauer Hilda három levele*
156 PAPP JÁNOS: *A népművelő Móra 1921-ben*
159 FRICSAY FERENC: *Gyermekkorom és ifjúságom*

Búcsú

- 164 BALOGH ELEMÉR: *Both Ödön. 1924—1985.*

Szemle

- 167 VISY ZSOLT, ALMÁSI TIBOR—KOSZTA LÁSZLÓ, MONOK
ISTVÁN: *Szeged története. 1. kötet*
175 RUSZOLY JÓZSEF: *Tanulmányok Csongrád megye történetéből. 8.*
179 HABERMANN GUSZTÁV: *Zolnay László: Egy szegedi polgár a 19.
században*
181 TÓTH EDE: *Erdődy Gábor: Herman Ottó és a társadalmi-nemzeti felemelkedés*
185 OLVÁI FERENC: *Bátyi Zoltán: A Szegedi Konzervgyár története*
187 TÓTH FERENCNÉ: *Erdős János: A Délép Szegedi Zenebarátok Kórusának
buszonöt éve*
188 *Három vélemény egy könyvről*
JUHÁSZ ANTAL, KOMÓCSIN MIHÁLY, ROMÁNY PÁL:
Horváth Dezső: A tizedik ember
196 *Számunk munkatársai*

Megjelenik negyedévenként

Egyes szám ára 20 Ft

Évi előfizetés 80 Ft

Felelős kiadó Tóth Béla

Példányszám 600

Kiadja a Somogyi-könyvtár

Szeged, 441. pf. 6701

A Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalának

III.KUL/56.CS/1976. sz. engedélyével

85-3322 Szegedi Nyomda - Felelős vezető Surányi Tibor igazgató

Szakály Ferenc: Török megszállás alatt (1543—1686)

A városmonográfia első kötetét kézbe véve rögtön az egyik legtanulságosabb részt olvashatjuk: a tartalomjegyzéket. Az egy-egy korszakra szánt fejezetek hosszúsága és a szerzőgárda híű tükré Szeged történetírói kapacitásának. Talán annyiban nem, hogy meglepő és egyben érdekes, ahogy a monográfia szerkesztőbizottsága felül tudott emelkedni lokálpatrióta érzéseiben abban a tekintetben, hogy nem helybeli ezeket is felkért bizonyos fejezetek megírására. Országos horizontú történész megbízása különösen fontos volt olyan korszakokban, amelyeknek forrásgazdagságáról legfeljebb más városokhoz viszonyítva beszélhetünk. Így van ez a hódoltságkori Szeged történetét illetően is.

Ha most csupán az utolsó nagy fejezet szerkesztésére figyelünk, kialakíthatunk egy jó értelemben vett preconcepciót az olvasáshoz: a 16. és 17. századi rész (57 és 86 év) a terjedelmet tekintve fordított arányú. Ismét csak a történész személyére utalunk, vagy pusztán a gondolat kapcsolása kedvéért használva a kifejezést: a „történetírói kapacitására”. És másra is, amit tanulságnak hiszünk e fejezetre nézve, de általában is a monográfia kapcsán. A terjedelmi arány(talanság) ugyanis jól mutatja a két időszak adatoltsága közötti különbséget — csak a török forrásokat tekintve: a 16. század folyamatosan fennmaradt adóösszeírásaival szemben a 17. században forráséhiányosság, amely legfeljebb egy-egy évbéli állapot leírását engedi meg —, de jól mutatja azt is, hogy mennyire és mennyiben volt előkészített vagy előkészítetlen a városmonográfia. És itt nem csupán a város története szempontjából laikus recenziens nagy bánata fogalmazódik meg, tudniillik, hogy miért hiányzik egy forrásjegyzék a kötetből? Következnek az okmánytárkötetek? Elveszi a helyet a minden valószínűség szerint szintén 800 lap terjedelmű utolsó 40 év történetétől? Vagy egyszerűen: mert nincs? Félek, ez utóbbiról van szó, s ez a hiány (nem csak a jegyzék, az előkészítetlenség) persze nem Szakály Ferenc hibája, hanem olyan feladat (volt) számára, hogy országos összehasonlítási-tudásával töltse ki a hézagokat. Nagy feladat volt (egy elsősorban 16. százados történésznek a 17. századi forrásokkal kapcsolatban), de jól oldotta meg.

És itt térjünk vissza a tartalomjegyzékhez. A hagyományosnak mondható fejezetek — városkép, népesség, gazdaság, társadalom, eseménymenet, politika, művelődés — mellett megakadhat a szemünk a „szegedi diaszpórán”. Nem is rövid rész. Nagyon jó ötlet volt, s jól megírt történet. Az elmenekült szegediek, az új helyükön tanúsított magatartásuk, ottani gazdasági, művelődéstörténeti szerepük számbavétele nem egyszerűen forráspótlás: olyan dokumentumtípusok be-

kapcsolása a szegediek jellemzésébe, amelyek az anyaváros kapcsán nem léteznek. A szerző is említi, hogy ez az alfejezet adatokkal szinte tetőszólegesen bővíthető lenne, de — hadd beszéljek kicsit haza — műveltségük jellemzésére a mecénások mellett olvasmányaikról is szólhatott volna. A Kolozsvárt élt Szegedi Gergelynek, aki I. Rákóczi György fogarasi provisorra lett, 1626-ból ismerjük könyvjegyzékét, és a Szakály említette kassai Szegedi Györgynek sokkal halála után (1646-ban) készült hagyatéki inventáriumában is találkozunk könyvekkel (ez utóbbi Szegedi egyébként a Szenci Molnár Albertet támogató Szegedi Gáspár testvére — ez a leszármazási táblázatból is kiderül [569] —, 1611-ben Kanizsai Pálfi János, 1615-ben Velechinus István mecénása volt). Tudom, nem szép kiadatlan forrásokra hivatkozni, de a kassai levéltár S: Szegedi anyagára maga a szerző is utal (utóbbi könyvjegyzék itt Nr. 73).

Említettem, hogy az alfejezetek ennek az egynek kivételével hagyományosnak mondhatók. Az azonban nem hagyományos, hogy a nagy történeti összefoglalások (akár a 10 kötetes *Magyarország története*, vagy a készülő *Erdély története*), ahol több szerző dolgozott, össze tudják kötni az egyes korok alfejezeit. Például, ha valaki kíváncsi egy egyházi testület történetére, akkor megtalálja minden korszakban, s ugyanabban az alfejezetben. E tekintetben talán könnyű volt a dolog, hiszen a török uralom kezdete elég nagy törés, a vége ugyancsak a fenti szempontból. Művelődéstörténetileg azonban nem, és ez utóbbival kapcsolatosan megjegyezhető, hogy Szakály Ferenc úgy kezelte ezt is, mintha politikatörténet volna: lezárta 1686-tal, nem adva alkalmat arra — egy megjegyzését kivéve: a reformátusok végig jelen vannak a 17. században —, hogy a második kötet szerzője *szervesen* vigye tovább a gondolatot. Sajnos — olvasva már a második kötetet is — nem is akarta tovább vinni: 1686-ban minden újrakezdődik, ami nem igaz.

A hódoltságkori Szeged politika-, társadalom-, és gazdaságtörténetét, ide számítva a városképről és a demográfiai viszonyokról írott fejezetet is és leszámítva a 17. századi rész említett rövidségét, úgy írta meg Szakály Ferenc, hogy sokáig nem lesz szükség ezek újraírására. Forrásai elsősorban a török adóösszeírások voltak, s a belőlük adódó tanulságokat nagy rutinnal fogalmazta meg a szerző, kitérve minden, az említett kérdésköröket érintő jelenség magyarázatára úgy, hogy Szeged együtt él az országgal. Egyetlen megjegyzés, kérdés csupán: a délszláv lakosság betelepedésének az adóösszeírásokból adódó dátuma 1554 (551). Egy általam közölt (SKM 1984. 184.) ferences háznévsorban azonban már

1533-ban találkozunk „Georgius de Melawari Sclavorum praedicator”-ral.

A művelődéstörténeti fejezetekben a szerző jobban rá volt utalva a szakirodalomra, elsősorban BÁLINT SÁNDOR munkáira. Ez persze nem jelenti, hogy ne foglalt volna állást némely vitatott kérdésben. Teljesen egyet lehet érteni például azzal, amit Tar Benedek — Tatár Benedek kapcsán ír (643), s osztom véleményét az esetlegesen Szegeden, 1567-ben nyomtatott bibliáról kialakult vitában is. Azt ugyan nem értem, hogy miért nem hivatkozik az alapkézikönyvre (*Régi magyarországi nyomtatványok*), de az is igaz, hogy e kézikönyv szerzői semmitéle érvet nem hoznak fel arra, hogy miért hamis a „Szegedini MDLXVII” impresszum. Megcáfolják ugyan RÁCZ KÁROLY feltevését (Abádi Benedek nyomtatta volna 1547-ben), de azt nem, hogy miért ne jelenhetett volna meg Szegeden 1567-ben.

Az 1562. évi defterdárban említett 10 papon és 3 szolgán valóban az obszerváns ferencseknek kell értenünk, akik egy évvel később már csak 7-en voltak (Mohácsi Tamás gvardián és 6 társa).

Néhány további megjegyzést is kell azonban tennünk a művelődéstörténeti részek kapcsán. Apró adalékokon, kérdőjeleken túl — például miért valószínű, hogy Szegedi Máté azonos a Nádasdy-család szolgálatában volt Mátéval (639): vagy hogy Cserőgyi Benedek személye sokkal érdekesebb, talán Szeged szempontjából is, mint ahogy azt a szerző említi (642), hiszen ismert, hogy a ferencsek rendi krónikájának (a Szalkai Balásznak és Újlaki Gergelynek tulajdonított krónikáról van szó) egyik, az ő keze írásával fennmaradt másolata ma a Bayerische Staatsbibliothek-ban van Münchenben, s e kézirat további vizsgálata, továbbá Cserőgyi Benedek életének kutatása hozhat még adalékot a város történetéhez is, főleg ha tekintetbe vesszük, hogy e krónika

egyik forrása, a *Firmamenta trium ordium*, (Paris, 1518) Szegeden is megvolt, s a magyar vonatkozású részek kézzel vannak kiegészítve. Az a benyomásom, hogy az említett együttélés Szakály Ferenc *Szeged történeté*-ben, ami megvan a köz-történeti fejezetekben a város és az ország közt, nincs meg művelődéstörténetileg — talán a diaszpóra fejezet kivételével. Érinthető, mondhatnánk, de amellet, hogy hangsúlyozzuk a ferences rendház szerepét egyház- és művelődéstörténeti szempontból, s megemlítjük, hogy volt ferences misszió, s hogy voltak viták a szalvatoriánus rendtartományon belül, számba lehetett volna venni a missziós próbálkozásokat (megemlíteni esetleg a jezsuitákat is mint analógiát, hiszen az ő missziójuk története jobban van adatolva), s általában a rendház és a tartomány többi őrhelye közti kapcsolatot jobban meg lehetett volna vizsgálni. Mondhatnánk újra: forrásszegénység, alap kutatások hiánya országosan, a monográfia előkészítetlensége, s ez igaz is; de van olyan benyomásom, hogy magának a szerzőnek is lett volna még mondandója ezzel kapcsolatosan (terjedelmi korlátok?).

Utoljára hagytam egy olyan megjegyzést, amelynek végén az előbbi érvek ugyancsak felsorolhatók a hiány igazolására: hol vannak a korabeli európai történeti munkáknak azok a részei, amelyek Magyarországot is tárgyalják, s mit tudnak Szegedről? Tudom, a Turcica-katalógus több ezer tételes, s folyton gyarapszik (egyetlen hivatkozás a könyvben egyébként: p. 647.). Tudom azt is, hogy ezt általában nem szokás, de meg kell törni ezt a hagyományt s pontosan egy nem-pusztán-helytörténésznek kell megtörni.

Végezetül az egész kötet és részben a második kötet ismeretében meg kell mondanom, hogy a török hódoltságkori Szeged történetét tárgyaló fejezetet az egyik legsikerültebbnek tartom.